

Број
20
парз

БАЛКАНСКИ РАТ

Број
30
филира

УРЕДНИШТВО:
Краља Милана ул. бр. 2. ТЕРАЗИЈЕ

У СЛИЦИ И РЕЧИ

ВЛАСНИК И УРЕДНИК
ДУШАН МИЛ. ШИЈАЧКИ

Изази сваке недеље. Ванредно по потреби. — Претплата тромесечно два динара.

НАШЕ ВОЈСКОВОЂЕ

Црногорски министар председник, ослободилац Скадра
Бригадир — сердар
ЈАНКО ВУКОТИЋ
делегат Црне Горе при преговорима у Букурешту
— Посматра јуриш на мали Бардањол —

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Борба на Св. Николи и Кални.

— Опис официра учесника. —

Да би олакшали тешки положај својих у Македонији 9. бугарска дивизија масирала је своје пукове: 4. плевнански принца Бориса, 17., 33. Свиштовски, 34. Трајански, са пољским артиљериским пуком и брдском батеријом од 8 топова, у близини превоја Светог Николе. Превој је бранио само XIV. пешадијски пук III. позива са старом дебанжовом батеријом од 6. топова У петак 21. јуна Бугари су предузели изненадан напад са кратког одстојања пошто услед границе наши нису имали згодан положај и поље дејства. Оваком масом успели су да одгурну наш III позив ка Балта-Бериловици и превој заузму. Том приликом прославио је себе и српске тобџије и вредно је истаћи новог Танаска Рајића, техничара Владимира Алексића, резервног артиљериског наредника, који је палио топове и кад је пук одступио. Избацивши последњи метак остао је код топова, где су га „браћа“ исекли на комаде. Овакав хероизам још један је пример о живавости нашег народа и његовој војничкој вредности. Наши садањи ратови показују масу примера за дивљење и поштовање

Борба се продужила 22. уступајући постепено бугарској маси. У недељу 23. наш III. позив посео је више Балта-Бериловице вис Дренову главу, бранећи Бугарима излазак на друм Књажевац Пирот и прекидање овога код Калне. Бугари ударивши овде на отпор кренули су северо-источно другим путем са 4 и 17. пуком ка селу Каменици и Књажевцу где су у незаштитеним местима чуда починили уништујући све као и сви варвари. Ову колону наша артиљерија са калнских положаја толико је тукла, да је претрпела велике губитке. Командант те бригаде погинуо је а команданта артиљерије просто је граната заклала. 33. и 34. бугарски пук једнако су нападали на Дренову главу 23. и ноћу између 23. 24. и ако без артиљерије и митраљеза III позив са два батаљона регрута успели су да одрже положај до 24. изјутра одбивши неколико моћних напада Бугара. Преко ноћ Бугари су успели да на згоднијим тачкама наместе своје топове и митраљезе. Изјутра 24. силна је ватра бљувала на уски положај Дренову главу, која је морала пасти пре него што су трећацима стигле њихове трупе I. позива, које су биле на маршу. Но ипак је силни први позив Тимочана под командом храброг пуковника Косте Кнежевића стигао да одступајуће прихвати на положају *Јаловик* те да Бугаре задржи у надирању. Из села Јаловик-Извора би упућен батаљон мајора Воје Павловића на десно крило Јаловика, а на лево накнадно још један батаљон, који је бранио раскрсницу Пирот-Књажевац Бела Паланка-Дервен. Позади ова два батаљона почело је прикупљање војника III. позива Бугари су покушавали неколико пута да на речену раскрсницу продру услед чега се развила огорчена борба помагана артиљеријом са обе стране; нарочито око једне шуме, коју су наизменце заузимали и наши и Бугари. Кад су је први пут наши заузели бугарска артиљерија је ово приметила и оспе паљбу на шуму баш онда кад су Бугари били понова у њој, те исти грдно настрадају од своје рођене артиљерије. Код овог батаљона рањен је заступник команданта, а погинуо капетан прве класе Христа Буђић.

На десном крилу Јаловика, као што рекосмо, био је батаљон мајора Павловића, претходничка чета капетана Недељковића избила је на Јаловик и око подне би дочекана митраљеском ватром са Дренове главе а после четврт часа почеше Бугари и шрапнеле на њу да бацају, гледајући да дохвате и остале чете, које су излазиле на положај Овде се још једном показало да бугарска артиљерија није дорасла нашој Рђаво реперисање терена, рђаво темпирање и неупотреба кошења по ширини учинили су да се од све ове ватре мало трпело, услед чега се и морал код овог ба-

таљона јако подигао. Би отворена силна ватра на артиљерију, митраљезе и делове пешадије, који су посељили предње ивице шумарака. Ова ватра учини да се артиљерија збуни и скрати темпирање за више од 300^m; што је чинило да су куглице из шрапнела биле у удару врло слабе и задржавале се у оделу всјника или непосредно на површини тела. Киша која поче да пада и замагли у неколико бојиште поможе, те се чета капетана Недељковића спусти на ивицу самог виса, а за овом чета капетана Петронића; док је једна чета остала још горе, као резерва. Намера је била: да се лево бугарско крило као слабије поседнуто, нападне и коса, која је ишла на центар бугарског положаја, до ноћи која се приближавала заузме, а преко ноћи изврши јуриш и заузимање положаја, добивши за ово извесно појачање. У овом циљу покрет је продужен напред и капетан Недељковић успео је да се са једним водом спусти преко потока до самог подножја бугарског положаја дошав у унакрсну ватру са падине и коса. Бугари видећи ово наступање и да њихова ватра нема жељеног дејства, успу да њихов 4 батаљон 34. пука, крз јаруге и шумарке, повуку на положај „Јаловик“ и укљеште између левог и десног крилног батаљона, који су били на растојању 2—3 километра. Успевши се на положај крену ка батаљону мајора Павловића у бок са распоредом: 14. и 16. рота напред а 13. и 15. у резерви („за подршку“) услед сумрака и вртача успели су да се приближе доста близу, но најзад их патрола опазе. Очас се за отпор од најближих војника искупи једна група. Паклена ватра ради штићења борнице огвори се са најближег одстојања, тачна ватра обори велики број „силних Бугара“, наста бајонетска очајна борба са узвицима с' обе стране: „Предај се“, „Доле оружје“ „Предавај се на цара“. Обе стране су веровале да су силне и јаке и да са правом захтевају предају оне друге. Колико је наш војник био овде отпоран и пун самопоуздања види се по томе, што је група од непуних стотине наших тражила да се батаљон предаје. Бугарски поручник Кирил Љубанов погинуо је, у тренутку кад је молио за милост (шалио се човек), командир 15. роте 34. пука Бојан Каранов из Ђустендила пао је близу Кирила и са њиме један наредник (старши унтерофицир) и један ополченец са калпаком и зеленим тепетом и значком са облигатним: „Сјединението прави сила-та“. Узвици „удри!“ соколење помешани са праштањем бомби и тупим ударцима кундака, који су се ломили о тврде шовинистичке бугарске главе, трајали су неколико тренутака. Наста узајамно јурење по групама и заробљавање по положају. Делови из бојнице који су били ближе горе повукоше се назад; истакнутији делови и незнајући шта је било на положају горе повраћаху се кроз мрак доцније наилазећи изненада на бугарске растурене групе. Опет је настала јурњава и прогонене по положају који беше поред карста покривен и великим трњем. Напослетку и веће оделење са капетаном Недељковићем одступи за батаљоном на лево обалу Стањанске реке водећи два заробљена Бугарина. Чак су и сутра дан 25. до 8 ог изјутра делови 1. и 3. чете остали на положају са Бугарима. Овако што могло је се десити и дешавало се у ратовима раније, јер је између победе и пораза само један корак т. ј. управо једна танка линија као граница. Ми одступили, а Бугари разбивени и претрпивши силне губитке растројени, рачунају да су побеђени. Само при овој „атаки“ изгубили су 138 мртвих (2 официра и 1 наредника) код овог деснокрилног батаљона; док наших 17. мртвих; према левокрилном батаљону на Јаловику 69 мртвих, наших свега 8.

Наше трупе повукле су се на лево обалу Стањанске реке посевши „Пајешки камен“ и огранке ка Јаловик-Извору. У позадини спрема се Бабина глава за сваки случај.

У уторак 25. Бугари су се задржали на Јаловику и Дреновој глави предузели утврђивање; кад су се пре-

бројали и видели силне губитке предузели су још ноћу између 25 и 26 одступање за Св. Николу. Појава трупа на њихов леви бок и грожење одступници 26. као и погибија 4. и 17. пука код Вратарнице учинили су, да су морали хитно да одступе да не би били сасвим потучени. Колико је ово одступање било журно сведоче

непокопани њени мртви, које смо пребројали на Јаловику као и велики број пушака, муниције, ранчева, ашовчића и телефонског кабла, који је остао на положају те покупљен. На другим местима непознато нам је колико је било мртвих Бугара.

Veritas

Срби на Приморју

— Уз наше слике —

Ишло се дан и ноћ, ишло се без престанка преко урвина и планина, и једног дана, предстраже су са албанских висова у сивој даљини угледале бескрајну пучину српског Приморја. Тамо уза саму обалу малена лука и варош. То је био стари српски Драч. Значајан је то био тренутак за српског војника, кад је после многобројних тешкоћа и несавладљивих препрека, а непрестанце гоћећи онаког непријатеља пред собом угледао глатко огледало мора и на самој ивици његовој град, стари српски град Драч. Али је, без сваке сумње, исто тако морало необично закуцати у грудима драчевих становника, кад су угледали српске победнике.

Са страхом и трепетом Драчани су пратили витешку борбу малог, али неустрашивог српског народа са великом турском царевином; стрепили су и дрхтали, али се у њиховим смерним душама ведрала вера и нада: да ће под зидинама свога града поздравити српске победнике и ослободиоце. И дочекали су: кад се на вису појавио први коњаник, онда је вест пошла од уста до уста, радост је засијала на њиховим лицима и они су знали да је први гласник српске победе. И брзо су се искупили и уредили, да по старом обичају дочекају и поздраве давно и жудно жељене госте. У средини је драчки митрополит господин Јаков, а око њега сав народ, с близа и далека. Он је с дигнутом руком, којом има да подели благослов божји и осветницима Косова и ослободиоцима српског робља. На уснама свакога лебди осмех и чим се војска појави захориће се громогласан поздрав и усклик: „Живели“...

Српска застава једнога дана залезршала се на обалама плавога Јадрана. То је била прва застава српског новог пролећа; то је предзнак новог доба, када ће стално лепшати се у зраку. Драч и драчки залив доживели

су тај велики дан: да приме и загрле српског борца и јунака. А он је свуда исти — на води, као и на суви; вазда има пред очима, један циљ: службу Отаџбини. И када су победници ступили у стари српски Драч, донели су братску љубав за целокупно становништво, а ово их је дочекало са највећом радошћу и одушевљено: звона су звонила, народ и свештенство у орватима са светим Евангелијем изишли су да поздраве добродошлицом своје ослободиоце. И сваки дан бављења наше војске у Драчу доносио је низ нових доказа братске љубави и одакости мештана. А наш војник и официр показивали су оне особине духа и карактера које свакога привлаче и задобију. И не само становништво, него и војска и официри међународне флоте, са разних ратних бродова, који су вршили блокаду, дивећи се јунаштву и честитости наших људи радо су их призивали и гостили са највећим задовољством. У том су се нарочито одликовали енглески, француски и италијански марински официри и војници. Наша слика представља такву једну сретну српских војника по мору после једне посете код енглеског и француског официрског кора.

ВЕЛЕС

У светским војним круговима стално се тврдило и доказивало да је Велес неосвојив; ући с војском у Велес, значило је учинити дело над човечанске моћи. И наша коњичка дивизија, под предвођењем кнеза Арсена Карађорђевића, отерала је непријатеља са његових завидних положаја и победоносно је ушла у Велес.

Велес је на самом Вардару. Река га дели на две половине. И кад се стане на мост и поглед пусти лево и десно: на двема стрмим косама дижу се домови, један изнад другог; иду нависе степенасто. Велес је у српским рукама, српска га је војска освојила. — Кад се среди прилике ова жиба варош ће живахнути и постаће важно трговачко место, јер се налази на железничкој прузи која везује Београд са Солуном. Слика: пијачни дан у Велесу показује колико живота, живости и будућности има ова варош и колико ће бити од значаја за трговину и саобраћај.

ВЕЛЕС: пијачни дан

Браство за — паре

— По причању једног учесника из последњих битака —

Било је то при заузимању извесних огранака Рујенског виса. Наше трупе, ушанчене на једној висоравни, угледавши непријатеља, отворе паљбу и, мислећи да је непријатељ слабији, почну да наступају.

Настане жестока борба у којој је пало доста жртава с обе стране. Наше трупе видећи да су Бугари бројно много јачи, почну правилно да се повлаче. Бугари су наступали. На самом месту, где је почела прва борба, остало је неколико наших рањеника, међу којима је био и наредник Станиша, који је био рањен у ногу. Раније за показану храброст под Једреном одликован је медаљом за храброст од бугарског краља Фердинанда. Сребрна бугарска медаља са плавом траком висила је на грудима рањеног наредника, који је лежао на ледини крај једног потока.

Пошто су бугарске чете прошле напред, наишла

је ту бугарска болничка чета, да купи рањенике. Неколико бугарских болничара дођу до рањеног наредника Станише, погледају у нарамице и бугарску медаљу и видећи у коме је пкву, један од њих, који је добро загледао у лице наредниково, запитаће га:

— А, бре братко, ти ли си био под Једрене?

— Јесам.

— Па то си ти, бре, Станишо, рече му бугарски болничар.

— Јесте, ја се зовем, Станиша, одговори рањени наредник, добро отвори очи, баца поглед на све и по знаде у болничарима своје старе познанике са Једрена, са којима се врло често виђао у Кадикеју, чашћавао их у кавани и био им тамо, под Једреном, искрени пријатељ и брат.

— Ми ћемо сада да ти превијемо рану — рече му први болничар — али ти мораш, чим ми одемо, да се склониш негде, док се ми не вратимо, да те понесемо, јер ако наиђу наши регрути, они ће те одмах убити, пошто им је тако наређено, а они и сами мрзе Србе и на рачунају их у браћу.

— Хвала ти, брат Петко, на усрдној и братској помоћи, одговори му Станиша.

Сви болничари скочише на посао, спремише за војни материјал, опраше рану наредникову и превише је.

Кад су му превили рану, бугарски болничари почеше да га претресају, и баш „брат“ Петко истресе све цепове Станишине и узне из њих око 8 динара у сребру и никлу, колико је наредник имао при себи.

— Шта радиш то, брат Петко? запита га Станиша.

— Знајеш, това је за газата, (газа за завијање), одговори Петко.

Наредник га погледа и слегну раменима. Није му никако ишло у главу, да брат брату учини братску помоћ, па да га за то после разбојнички опљачка.

„Брат“ Петко, са осталим болничарима, поздраве се са Станишом и продужи пут даље, у правцу наступања бугарске војске.

Кад су бугарски болничари били одмакли и кад је видео да нема никога на бојишту, наредник, пошто се мало одморио и добио снаге, јер му је рана била превијена, поче да се креће и, угледавши у близини потока поље засејано житом, које је било већ зрело, дође насатке до жита и ту се сакри.

Наредник је ту дошао, имајући на уму савет бугарске „браће“ болничара, који су му рекли, да ће га бугарски регрути убити, само ако га нађу.

Није потрајало ни десет минута, а нове бугарске чете туда су наступале. Чуло се неколико пуцњева. То беху варвари, бугарски регрути, који зверски убише неколико наших рањених војника...

Станиша је ћутао, сакривен у житу, премишљао о својој судбини и, резигниран, сматрао као сигурно да ће и њега рањеног Бугари убити при повратку, као што су учинили са оно неколико војника из његове чете.

Ни је прошло ни неколико тренутака, како су последње бугарске трупе са регрутима биле прошле, а из далека се зачу тутњава.

Наредник је слушао како се бугарска војска у дивљем бегству повлачи, пролазећи поред жита, у којем је он лежао.

Наше трупе, добивши појачање, са свим потискоше Бугаре, гонећи их једнако напред, и Станиша ускоро угледа у житу наше болничаре са носилима, који га подигоше и однеше са тога места....

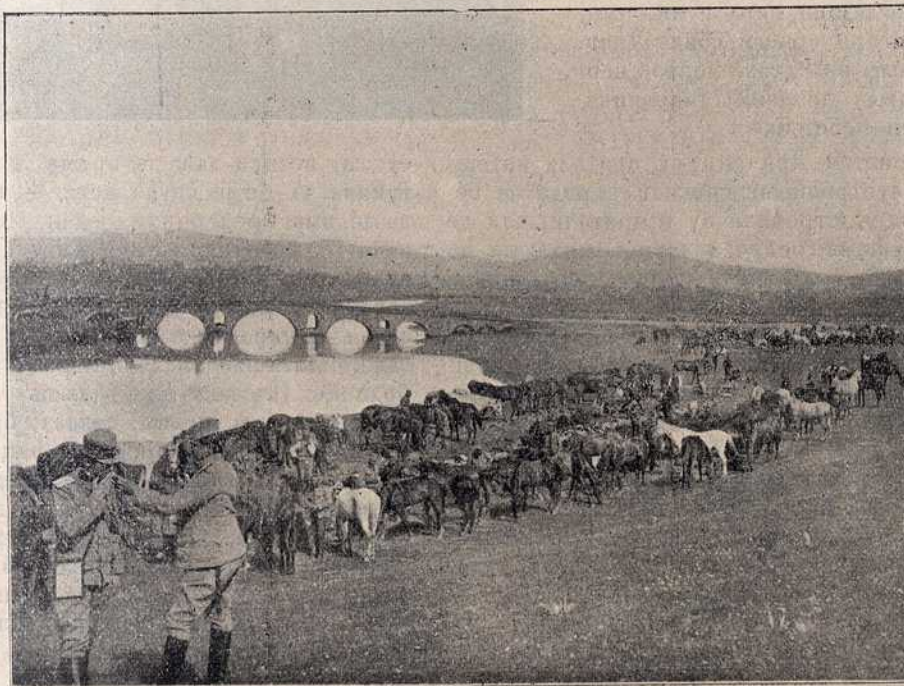
После је Станиша у првој пољској бо-

лници причао лекарима, који су се чудили рањеном нареднику да је могао бити превијен, о својој чудној авантури са својим старим познаницима и „браћом“ са Једрена и о меродерским и варварским поступцима њиховим.

Кумапово, па Ивањ дап 1913

Љубиша Миловановић

НАШИ НА КОСОВУ

Српска коњица одмара своје лаконоге парипе на Косову крај Витнице

Књаз Данило у Скадру

— Свечано истицање српске заставе и проглас Скадранима —

Наша слика на 376 страни приказује један од најсвечанијих и најдирљивијих момената рата с Турском, кад наследник црногорског престола Њ. Кр. В. Књаз Данило уздиже српски стег над бредима српског Скадра. Снимак је учињен у моменту када књаз Данило и елита црногорска одаје почаст развијеном српском стегу. До престолонаследника Данила је српски коњички пуковник у пензији, црногорски ђенерал Александар Костановић, а на другом крају слике с табакером хартије у рукама види се одлични ратни дописник Јаша Томић, који нам је пружио многе лепе слике с бојног поља како војнички поздравља заставу.

Том приликом престолонаследник је на Скадрание упутио на српском и арнаутском језику овај проглас:

„Становништву Скадра!

Славна војска Њ. В Краља Николе ушла је у Скадар; али она није ушла у њ као освајач него као сила, која хоће да вас ослободи испод турског јарма, под који су пали ваши претци после храбрих борби у једном за њих славном рату, од кога се баш у овом месецу навршава 435 година. Црногорска војска не долази к вама само, да вас ослободи од тога јарма; она се у исти мах обвезује, да ваше старинске обичаје, вашу слободу и вашу веру заштити, као што је већ познато да су Црна Гора и српски народ увек поштовали све вероисповести и давали им слободу.

У овом за срце Њ. Величанства Краља тако значајном тренутку анектирам ја Скадар као нову престоницу Црне Горе, надајући се, да ће се овај град засијати у зрацима среће његових становника. Ујемчавам вама становницима безбедност вашег живота и ваших имања, ујемчавам вам свима правичност и мир.

Нека се сваки врати својим пословима које је за рата оставио. Мир свима! Покоравате се наредбама владе! Они, који би им се успротивили, биће најстроже кажњени. Срећа је хтела, да се под славну заставу Црне Горе присаједини она земља, коју нам је сила пре четири стотине и више година отела. Кликнимо заједно: Живео Краљ Никола I!

Командант црногорске војске
Наследник престола
Данило“.

† Аца Здравковић

— У Кумановској битци један од највећих јунака био је мајор Аца Здравковић —

Кад се буде писала историја наших славних победа над Турцима и Бугарима главна заслуга за све сјајне победе наше војске прилашће српским официрима. Они су имали да поведу војску у сигурну смрт, и да примером покажу како војник гине за Отаџбину. И они су своју дужност до краја извршили. Многобројни официрски лешеви и многобројне ране задобивене у крвавим биткама остаће вечити сведоци храбрости наших официра, њихова пожртвовања и љубави за Отаџбину.

Један од најхрабријих, међу њима, мајор Аца Здравковић, погинуо је најславније на прагу своје деловине. Он је имао дужност ађутанта дивизије. Место заклоњено од куршума, од смрти. И он је своју дужност савесно и предано вршио све докле док се редови наше војске нису поколебали. Али тада, кад је пок. Аца видео да су команданти батаљона попадали, да су командири чета изгинули и да је војска остала обезглављена — тада је Аца напустио ађутантско место, оставио свога команданта дивизије и полетео тамо где је био потребнији: међу војску, у бојни ред на Црвеном Брегу. Улетео је међу војнике са исуканом сабљом у руци и на челу 18. пука полетео је напред, кроз кишу од куршума.

Аца је ишао први; војници су журно корачали за својим јуначким вођом. Аца се борио храбро, лавовски. Кад се са својом војском приближио неколико стотина метара од непријатеља, једно непријатељско зрно погоди га у трбух, Аца изнеможе и паде.

Увече, другога дана битке, док су се на бојишту разлегали радосни крици победе на ратном преврјалишту гасио се постепено живот једног хероја. Аца Здравковић је издисао.

Кад је са јутарњим зраком нашој браћи у Куманову објављена слобода и нов живот, Аца Здравковић није био више међу живима. Подлегао је ранама задовољан, што је крвљу својом припомогао успеху српске војске и што је животом својим откупио Слободу свога роднога краја.

У историји кумановске битке пок. Аца биће забележен међу првима. Главна заслуга за победу на Куманову припада јунацима као што је био покојни Здравковић.

Капетан Аца, који је за свој хероизам награђен тако славним одликовањем, да је мртав унапређен за мајора, по оцу је Кумановац, а сам је рођен у Трстенику. Шест разреда гимназије је свршио у Крушевцу. У Војну Академију ступио је са тридесетом класом 1897. а 30. септембра 1899. постао је инжењерски потпоручник. Од 88 другова био је 11 по рангу. Иста тако с одличним успехом свршио је и виши курс, а био је и један од најбољих генералштабних приправника.

Када је наређена мобилизација капетан Аца одређен је за ађутанта команданта дунавске дивизије, генерала Малоша Божановаћа. На раду око мобилизације Аца се одлично показао и стекао је признање свога команданта, а на бојном пољу је био дивљења достојан.

Док је српској војсци оваквих официра она ће са сваким непријатељем свршити као с Турцима на Куманову и Бугарима на Брегалници.

Слава славно палом!

Осветници Сливнице

† Радојко Деметровић

КОМАНДИР 4 ЧЕТЕ, 1. БАТАЉОНА, 8 ПУКА II ПОЗИВА
СЛАВНО ПАО 26 ЈУНА НА ЧУПИНОМ БРДУ

Професор Деметровић четири месеца се борио на позицијама пред Једреном и припомогао је освојењу Једрена. То његово пожртвовање Бугари су наградили сребрним крстом на груди и — оловним зрном у груди.

Деметровић је рођен 2 маја 1871. године у Голобаку, окр. смедеревски. Гимназију је учио у Смедереву, Темишвару и Грацу, а матурирао је у Београду, где је 1898. године свршио филозофски факултет Велике Школе. Као ђак одслужио је стални кадар 1892, 94, 95 и 96 године о распусту и положио испит за резервног официра. У рат је пошао као поручник а за заслуге показане у одличном командовању четом унапређен је за капетана.

Професорски испит је положио априла 1906., а као

www.unilib.rs
наставник гимназија служи све у Београду од 3. новембра 1898.

Био је одличан наставник, цењен са своје спреме и поштован са преданости послу и љубави према ученицима, који ће се вазда с захвалношћу сећати омиљеног учитеља свога, који их је учио љубити ову земљу и жртвовати се за њу, па је ту своју науку и на себи применуо жртвујући се за величину и част Отаџбине.

За просветне заслуге одликован је орденом Светога Саве, а за показано јунаштво на бојном пољу награђен је медаљом за храброст.

У крвавом окршају на Чупином Брду, онај тихи и мирни професор, који се у Београду и мраву склањао с пута, био је разјарени лав, који је на челу својих

храбрих Смедереваца јуришао тамо где је непријатељска ватра косила

И пао је као јунак. То је једина утеха породици за губитак тако доброг и племенитог сина, мужа, сродника.

Пред одлазак на Једрене Деметровић је учествовао и одликовао се у битци на Куманову. У борбама с Бугарима учествовао је у крвавом сукобу 20 јуна, а 26. јуна у 2 часа по подне славно је пао на Чупином Брду.

Његови војници, који су у њему гледали и старешину и пријатеља изнели су га из паклене ватре и пренели у Куманово, где је погребен крај гробова кумановских хероја 30. јуна, код нове кумановске цркве.

Слава јунаку капетану Деметровићу!

Два брата — два јунака

— Осветили Маричку погибију, покајали Косово и спалили са српског оружја сливничку пегу —

На овом листу приказујемо ликове два рођена брата, два див-јунака, који за остварење идеала Српског Народа и за оживотворење вековног сна нашег народа, стварање Душанове Србије, весела срца приложише на жртвеник своје бујне животе.

То су *Љубомир Ј. Ристић*, пешадијски капетан прве класе, који је славно пао 13. марта при освајању Једрена, као командант четвртога батаљона, деветог пука, дунавске дивизије другог позива народне војске, и млађи му брат, одлични српски офицер и талентовани војсковођа, пешадијски потпуковник *Владимир Ј. Ристић*, који је био страх и трепет за непријатеља где год се појавио на челу свога другог пешадиј-

Капетан † Љуба Ј. Ристић

Потпуковник † Влада Ј. Ристић

ског пука Књаза Михаила, првог позива. Као командант овога пука потпуковник Влада Ј. Ристић лично се истакао и нарочито одликовао и на Куманову и на Битољу, да је и он био међу оно мало пуковара, којима је Краљ као Врховни Командант даровао највеће војничко и ратничко одликовање Карађорђеву звезду с мачевима. У борби с Бугарима својски се трудио да оправда високо одликовање и поверење претпостављених и да достојно освети свога брата, који положи свој живот за небраћу Бугаре. И у овоме другоме рату потпуковник Влада је успешно водио свој славни пук. Где је требало знао је, да се на челу својих јунака нађе стално где је смрт најнемилосрдније косила. Сваки задатак који му је постављен он је извршио како се само пожелети могло, те је убрајан у пуковаре који су част и понос наше сада већ у целој свету прослављене армије.

Смрти се није бојао. Куршуми га нису хтели, али га једнога дана физички од сиљних напора изнурена сруши несрећна колера. За три дана јунак, који је пркосио непријатељским плотунима био је покошен од заразе у Велесу, где му је уморно тело остало да вечни сан почива у српској земљи, која за своју Слободу има да захвали његовом и читавом низу гробова његових ратних другова, српских официра и војника.

Потпуковник Влада рођен је у Ваљеву маја 1871. Гимназију је почео у месту рођења, а реалку свршио у Ужичу. У Војну Академију је ступио са двадесет другом класом 1889., а 16. септембра 1892. постао је пешадијски потпоручник. Као један од најбољих у седмој класи свршио је 1899. и виши курс. Увек је важио као офицер велике стручне спреме, на послу тачан и неуморан. Војска је била његов идеал. То је доказао на бојном пољу, где је остао да му име вечно живи у благодарном народу.

Старији му брат Љуба учествовао је у српско-бугар-

ском рату 1885. Тада се особито одликовао и био је и рањен. Бугарски кушум однео је и под Једрене у бугарски логор, да за некадашње непријатеље и остобођење њихова Једрена турски куршум учини крај његову племениту животу. Храбро се борећи на челу свога батаљона капетан Љуба је јуначком смрћу пао 13. марта. Мртво тело пренето је и са почастима сахрањено у месту рођења Ваљеву.

За показано јунаштво под Једреном још за живота капетан Љуба је одликован бугарским орденом за храброст Св. Александра с мачевима, а од наших одликовања имао је Таковски Крст и медаљу за војничке врлине, а сва та одликовања имао је и брат му Владимир.

Нека је слава славно палој браћи Ристићима Љубомиру и Владимиру!

Какав је српски војник

— Шта о њему вели будући Краљ —

Њ. Кр. Височанство престолонаследник Александар, који је као командант Прве Армије ево већ десет месеци у непосредном додиру са српским војником и у његовој средини и дању и ноћу, и у борбеном ланцу и у ноћном биваку, овако се изразио о војничким врлинама дичних наших ратника:

— Нашим војницима треба се више него дивити. Они се боре као лавови. Командовати овим јунацима више је него задовољство. Па тек њихова издржљивост у маршу у борби! Они су сваког дана превалили маршем дистанције, које су невероватне. Када је четврта бугарска армија разбијена и бежала у највећем нeredу из базена Вардара у базен Струме, наше су је трупе гониле и још и сад гоне таквом истрајношћу и брзином да је непријатељ све остављао и бацао са себе само да може брже бежати. Да, Бугари су поразом на целом македонском земљишту добили оно, што су заслужили.

Наши јунаци

ПЕШАДИЈСКИ ПОТПОРУЧНИК

† **Омиљ С. Глишић**

СЛАВНО ПАО КАО ЧЕТНИК 21. МАРТА 1912. У ШУМАТОЈ ТРНИЦИ.

Леп број храбрих наших официра оставио је своје кости по гудурама Старе Србије пре кумановске и других славних битака. То су биле прве ласте, први весници слободе оном многонапаћеном народу. Одушевљење за слободу и љубав према роду њих је одвела у непознате српске крајеве, да крвљу својом ослободе српског роба. Млади потпоручник седмог пука, Омиљ, син седога ратника и старог прослављеног јунака мајора Светозара прешао је с четом границу код манастира Лепчинца 20. фебруара 1912. И био је задовољан. Пишући својима он каже: „Ја се поносим где сам и на каквом раду, поносите се и ви, и не брините.“ Али није имао среће да дуго четује и да види остварену своју жељу: ослобођење Старе Србије и Македоније. Чета војводе Петка Илића у којој је и Омиљ био, имала је неколико сукоба са турском војском, али се готово увек пролазило без губитака. Преко хиљаду пушача раздали су четници за кратко време бедном разоружаном народу.

Кад је погинуо војвода Петко. (19 марта 1912. г.) Омиљ и неколико четника пренели су га преко старе српско-турске границе и сахранили код манастира Лепчинца. Тиме су, са опасношћу по живот, испунили последњу жељу свога војводе, и кренули се натраг да га освете. Чета је одмах имала сукоб са турском војском на Велику Среду 21. марта 1912. г. Тога дана погинуо је храбро се борећи потпоручник Омиљ С. Глишић.

Сахрањен је у селу Шуматој Трници, где је и борба била. Захвални Срби из тога, као и из околних села, пазе његов гроб као светињу, а споменик на гробу Омиљевом, казиваће и доцнијем поколењу, са колико је пожртвовања Србин помагао својој потлаченој браћи.

Слава четнику и јунаку Омиљу.

СПРОВОД ХЕРОЈА

Јесен: Дан је хладан и мрачан и ружан
Мртво лишће лежи по путу и стази
Један спровод чудан и бескрајно тужан
Каљавом улицом полако пролази;
Из оловног ниског неба киша лије,
Тужно труба труби, тужно добош бије.

Троја кола црна као три утваре,
Иду, шкрипе, вода клизи са крстова
За њима таљиге лупарају старе...
Четир бела проста ковчега чамова...
Четири се старца у суром шињелу
Погурили, носе по крстачу белу.

На спроводу никог осим свештеника
— Црна се мантија чини к'о црнина —
И шест из последње одбране војника.
Ни посмртних речи ни плача. Тишина,
Само што та кола, црна к'о утваре
Шкрипе и таљиге лупарају старе...

Уз прозоре где-где прибиле се жене
Са спровода честих огрубела срца.
Ал не спроводом су овим растужене,
Млада, стара свака у сузама грца;
Из оловног ниског неба киша лије,
Тужно труба труби, тужно тобош бије.

Чиј је спровод ово нико не изусти,
Пред сваким изиђе поворка представа:
Битка, лом и трка, грмљава дим густ,
И гомиле мртвих и рањених лава;
И сви погледају у просте крстове,
И свима навину горке сузе нове;

Оловком, невешто, руком каквог друга,
На крст су имена записана њина:
Са те је простоте силна наша туга,
У тој је простоти наша величина...
О светла имена са крстача бели
Они што су светом име нам пронели!...

И док спровод иде с тишином толиком
Испраћен сузама огрубелих жена,
Тамо, под Рудником и Копаоником
Жена нема мужа, сестра брата нема,
Четири се мајке пред иконом моле
За синове своје, за своје соколе;

Четири синчића нејака код стада,
Замењујућ сваки свога оца — гледа
Тамо за планину где сунце запада,
Сваки свога оца са чежњом изгледа —
Док на тужни спровод овај киша лије,
И док труба труби, тужно тобош бије.

О, бедно признање *прво* херојисема!
И једнога дана кад мајка и жена
На миле гробове свеже дођу њима —
С крстача је киша опрала имена!
И сви погледаше у просте крстове,
И свима навреше горке сузе нове

Јелена Ј. Димитријевић

Напад на Брдицу

— Величанствен опис крвавог боја на Брдици. —

У свежој нам је успомени двадесет пети Јануар ове године. Овда су, у правом смислу, почеле српске операције према Скадру. Тог дана наступали су батальони мајора Маџаревића и Рогојевића, не опалив пушке на Турке, који су упорно бранили Бушатске положаје. Три батальона Турака, застрашени хладнокрвним наступањем Срба, махнули су се, најзад, отпора, надали се у бегство и оставили положај Србима. Тиме је дигнута завеса са скадарске позорнице. Нови учасници ступали су на сцену. Скадар на језеру, наслоњен на Тарабош и Бардањол знао је од тада, да се преко пута њихове Брдице налазе сада српски положаји.

Црногорци су силно надирали са бардањолске стране. Очеvidци веле, да таквих напада никад вије било. Тресак топова срио се долинама и повијао око скадарског града, који је као нека митска гигантска круна стојао над челом Скадра, као символ непобедимости.

Са високог, двоврхог бушатског положаја видео је српски ратник, као на длану, арену на којој ће повести витешку игру. Она је била пространа и импозантна. Од мелгушких коса на које се спустила дринска дивизија другог позива, видела се горостасна линија Тарабоша; заклоњен градом, био је у среди. Његови окрзаји ишли су ка реци Кири, која се повлачила испод ногу Бардањола. Десно је Дрињача, која је наше положаје делила од Бардањола. Право пред Мелгушима кливила је широка Бојана. Но на њезин мост за Скадар није се могло са српске стране пре, но што се посеку главе скадарском керберу. Између моста на Бојани и српских положаја, пружила се као змијурна брдичка коса, на чијем се југо-западном врху дизао пркосни редут, који је као зло око мотрио на сваки покрет са српске стране. Од Мелгушких коса до Брдице пружала се равница од четири километра. Ми онда немарљиво доврљемо артиљерије да би смо дигли у

ваздух брдичка утврђења. А на Брдици турски топови бејашу одлично намештени. По неко зрно са скадарског града прелетело би преко Брдице на нашу страну. А са Тарабоша гледали су турски топови Брдицу у теме. Изолована равницом од нас, утврђена, подупрта ватром са Тарабоша и скадарског града, Брдица је изгледала неприступачна. Нападати је без ватрене припреме, значило је много ризиковати. Нападати само Брдицу, изгледало је бесциљно.

Само у организованом општем нападу, рентирано би поћи на њу. Сем тога, српске трупе биле су из раније врло изнурене. Требало је довести артиљерију, и спремити даљу акцију. Црногорци пак нису поклањали пажње тешкоћама. Њихово стрпљење било је на измаку. Видећи братске српске трупе у близини, нема је успех изгледао сигуран. Тог дана Црногорци су лавовски кидисали на Бардањол...

На бушатској коси заноћио је батальон мајора Васе Маџаревића, а унапред на мелгушким повијарцима укопали су се дринци другог позива. Црногорска три батальона намештала су се код Шакуја, а љубопитљиви ратници излазили су на гребене да баце поглед на величанствену скадарску павораму, коју је у сами сутон допуњавао и објашњавао потмули и непрекидни тутањ са бардањолских голети...

Тог истог дана, у поноћи, добио је командант српских трупа пуковник Дамјан Поповић од црногорског врховног команданта оваку депешу:

„Наша војска на Бардањолу налази се у великој опасности, јер је напала цела скадарска војска на њу. Неопходно је потребно, ако икако можете, да јој нашим одредом прије зоре притечете у помоћ, јер за двеи мислим, да би вам спасно било од Брдице.

Врховна Команда“.

Овај позив учинио је дубок утисак на српски штаб. Следовати му, изгледало је немогуће. Не одазвати се, чинило се несавесно. Српски командант имао је пред очима стварност. Тешкоће су биле непремостиме. Искушење је обхрвало братску српску душу, и пуковник

Црногорска војска над костурницом српских хероја, што славно падоше на Брдици ноћу између 26. и 27. јануара.

Састанак Есад паше, после предаје Скадра са командантом српског прекоморског кора генералом Петром Војовићем.

српски штаб. Следовати му, изгледало је немогуће. Не одазвати се, чинило се несавесно. Српски командант имао је пред очима стварност. Тешкоће су биле непремостиме. Искушење је обхрвало братску српску душу, и пуковник

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Поповић нашао се у равнотежи тек онда, када је краљу Николи телеграфисао: „да му је те ноћи немогуће напасти Турке, јер су војници преморени борбом, јер је распоред трупа развучен и — јер напад није никако спремљен.“

У два часа по поноћи стигао је пуковнику Поповићу други телеграм са црногорске стране:

„Наш напад на Бардањол не само да није успео, већ се наше трупе налазе на великој муци. Ако можете им пружити помоћ покушајте одмах, или, због поверљивости, нападните одмах на Брдицу.“

Врховна Команда.“

Српски командант имао је дотле доста времена за размисљање. Питања братске лојалности и војничких обзира помирена су. Пуковник Поповић одговорио је црногорској Врховној Команди, да ће — према такој ситуацији — извршити напад на Турке ноћу између 26. и 27. Јануара. Двадесет шести јануар оставио је дакле, себи, да колико толико припреми напад. Том приликом пуковник Поповић је замолио црногорски штаб, да му се депеше шаљу потписане.

Двадесет шестог јануара учињене су највужније припреме за напад следеће ноћи. Чињена су рекогносцирања, проучени правци, спремљен материјал. Пуковник Поповић урођеним стрпљењем и тактом предвиђао је све. Унео се сав у посао, да му уоблажи тешкоће. Он је био у ситуацији. Његова одлука по црногорском захтеву била је довета уз процену свих елемената. Пуковник Поповић је знао, да много ризикује. Време је пролазило брзо. Сутра је већ било доцкан. Људи су прашили оружје; слутило се да је напад на прагу.

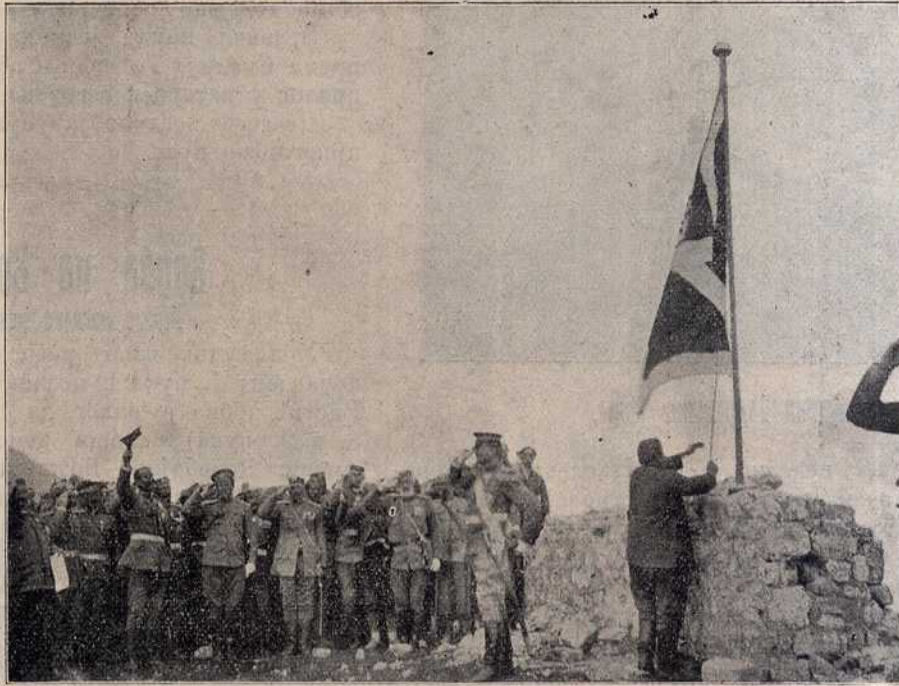
Тог дана у само подне стигла је трећа депеша пуковнику Поповићу:

„Неопходна је потреба да свом снагом нападнете противника, јер зетски одред, и ако је имао успеха заузимањем неколико позиција, претрпео је огромне губитке, и сумњам да ће успети, да заузме Бардањол,

Сумње више није могло бити. Напад је морао да се догоди. Пуковник Поповић одговорио је Краљу:

„Напаћу ноћас у 12 часова. Молим наредите приморском и зетском одреду, да ме помогну.“

По том су пала последња одлучна наређења. Српске трупе биле су подељене у две колоне за напад на Брдицу. Левом колоном од три црногорска батаљона и батаљона мајора Мадаревића, командовао је потпуковник Милан Павловић. У десној колони била је дринска дивизија другог позива под командом пуковника Павла Пауновића. Правци и објекти били су утврђени. Војници обавештени. Осећало се како се иде у сусрет великом делу. Куражи је било довољно. Веровало се у добар исход ствари.

Ње. Кр. В. црногорски наследник престола Кнез Данило победа српску заставу на бедему гордога црногорскога града Скадра.

твим равнима, значи ићи у погинуће. Још један дан за спремну покрета и студирање терена био је неопходан. Командант леве колоне, потпуковник нашао се у очајној ситуацији, и по њезином неодлучном налогу послао хитан

рапорт пуковнику Поповићу, у 10 часова ноћу, молећи да се напад не изводи те ноћи, већ следеће ноћи — између 27. и 28. јануара. Он је предложио пуковнику Поповићу: „Ако се одлучите, да ноћас не нападате, упалите гужву сена на брду; не упалите ли гужву сена на брежу, ја ћу према наређењу напаст ноћас“.

Пуковник Поповић добио је дотле незваничну вест од Црногораца, да њихова војска успева. Ситуација је била тиме знатно ублажена. Имајући пред собом рапорт команданта леве колоне, он је после тешког решавања од пола часа, издао на-

лог, да се гужва сена запали на брду. Напад те ноћи није, дакле, требало обавити.

Једновремено наређено је ордонансу капетану Плећевићу, да сјури виз брдо, да нађе команданта десне колоне, те да и њему нареди, да напад те ноћи обустави.

Наши на Приморју: Војска у Драчу носи бадњак.

По овлашћењу Ње В. Краља
Шеф. врхов. штаба,
бригадир сердар
Јанко Вукотић.“

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Српска војска на пучини Јадранског Мора.

Пуковник Пауновић, пак, поделио је своју колону на две колоне. Десном је командовао мајор Алекса Петровић, левом мајор Плазина. Резервом је командовао јуначки и неустрашими мајор Милорад Митровић.

Ови мајори десне колоне наишли су у кретању на тешкоће као и лева колона. Они се на већој набу, да се споразуму о искрелим тешкоћама, и реше, да пошаљу предлог команданту колоне пуковнику Пауновићу, да се напад за најјужније време одложи. Тај рапорт послат је пуковнику Пауновићу у 8 часова у вече. Но нашао је пуковника тек у 2. часа по ноћи! Пуковник Пауновић, кога до тог доба није нашао ни ордонанс Плећевић, нареди одмах, да се напад изврши исте ноћи, према наређењу.

Капетан Плећевић је сисао ка штабу пуковника Пауновића мало после 11 часова ноћу. Лутао је, али пуковника није нашао. Фаталност је умешала своје прете. Командавти десне колоне добили су накнадни неумешан налог, да нападају. Трупе десне колоне скренуле су у 2. часа ујутру ка Брдици, а у 6. часова дошле до препречних жица пред турским редутима. Раздањавало се тешко. Турци су осећали наше трупе, које су услед ноћног покрета по тешком терену изгубиле везу. Било је довикивања, неспоразума, пометњи. Звонила је последња минута. Турци су отворили наклена уста и просуди огањ на наше јуначке борце. Рефлектор је бљештао. Светлеће кугле бацале су светлост, а гранате и шрапнели сјединили тресак и дугу грмљавину. Ватра од пушака и митраљеза обасјала је Брдицу. Изгледало је, као да ће да се распрене брдички љуци и као да се одваљују огромни камени блокови са Тарабоша. Кроз широке долине проламао се непрекинут одјек.

Радио је и град и Бардањол и Тарабош. Топови су доспели до врхунца употребе, док су наши ваљани момци запали у мреже од жица, кидали зубима препреке и крчили пут слави свога оружја. Они се ту, под редутима, провлаче, гребу, пужу, падају. Они не чекају наређење. Треба избити на врх. Тамо је слава. Укочених очију они су се пели духом у висину. Тело су пробјјала зрна. Браћа су се налазила и гинула стиснутих руку. Сељаци су се довикивали. Крв је обојила курјачке рупе, металне стубове и земљу по њима. Али пут није било могуће начипити.

Једни су се враћали; други остајали не заклоњени. Дан се помањао у велико, кад су наше јуначке трупе завршиле своју крваву јутарњу песму. Под Брдицом ску-

пљали су се лако рањени и враћали се Медгушима. Други су остајали у жицама. Турци су начинили лак испад. Наши им нису могли одолети.

Те фаталне ноћи било је на нашој страни 1500 које мртвих, које рањених и заробљених. Ни на једном месту нису наши војници показали толико јунаштва као на Брдици. Напад је био осуђен да пропадне. Он је дело непредвиђених околности, каквих је увек било, и од којих се никад не можемо довољно осигурати.

Брдички напад једини је напад наше војске према Скадру. Те ноћи Срби су уписали достојан прилог у историји освојења Скадра.

Двадесет седмог јануара пао је Бардањол у црногорске руке. **Радоје Ј.**

Борба на Бождерици

— Успело насилно рекогносцирање —

У циљу насилног рекогносцирања (извиђања) командант 7. пука I. позива потпуковник Милорад Ристић добио је налог, да са пет батаљона (из 7. 8. и 9. пука) изврши демонстративан напад на фронт: Девебајир — Бождерица.

Овај фронт био је солидно утврђен; а нарочито Бождерица, која се сматра као кључ тога положаја.

Скадар на Бојани.

Десна колона (трећи батаљон: капетан Свет. Ђукић) нападала је на Бождерицу. Средња колона (1. и 2. батаљон, под непосредном командом пуковника Ристића) нападала је на Девебајир. Лева колона (3. бат. 9. пук мајор Дулић) нападала је десно крило Девебајира.

Напад је почео 24. јуна у 2 часа по подне. Истог дана, десна нападаћа колона подишла је Бождерицом утврђењу на 400 мет.; ту се закопала и преноћила. Сутра дан 25. јуна успешно су надарале и остале колоне.

У вече (25.ог) командант Ристић на предлог команданта десне колоне, и по његовом извешћу, да Бождерицу бране најмање два бугарска батаљона — солидно утврђење, — упути на Бождерицу још два батаљона (4. бат. 8. пука, мајора Милорада Матаћа и 4. бат. 9. пука, потпуковника Мил. К. Николаћа).

Ноћ између 25. и 26. јуна прошла је на миру. У ноћ је дошао позади трећег батаљона 7. пука и 4. батаљон 8. пука.

26. ујутру око 4 часа, баш кад се 4. батаљон 8. пука померао у лево ради нападања на Бождерицу, — један бугарски батаљон изненадио изврши јуриш на чету у предњим окопима трећег батаљона 7. пука. Ту су били и два митраљеза 7. пука са поручником Радивојем

Јанковићем. После кратке борбе чета одступи на другу линију окопа (200 корака у назад). Бугари појурише за њом. У том остале чете трећег батаљона и заостала чета из 8. пука (Војислав Петровић капетан) осуше смртоносну ватру на Бугаре, који већ беху заузели наше митраљезе и прешли их за сто корака. Бугари се збунише од те силне и изненадне ватре и покварише ред. Почеше одступати прво полако а затим у бегству. Оставили су 112 мртвих и два официра. Прва чета трећег батаљона (Обрад Лазаревић) пође за њима и убрзо заузео оба митраљеза, које Бугари не имаху кад да их однесу. Официри (и сам командант, капетан Ђукић) пуцали су на Бугаре око митраљеза и тако им не дадоше да их однесу врти да им се приближе.

Командант викну:

— „Ко први седне на митраљез добиће златну медаљу“.

Један редов из митраљезског одељења отрча први и чим седе, би погођен у чело. Његов водник поручник Радивоје Јанковић рече му: „Даће ти командант медаљу“.

Он се насмеши и после пола часа издахну.

Види се да Србија има још Катанића.

Бугари су били смрвљени и целог дана не изиђоше

више из утврђења. У 5 часова стиже наређење да се вратимо на наш положај пошто се утврдила снага бугарска према овом фронту.

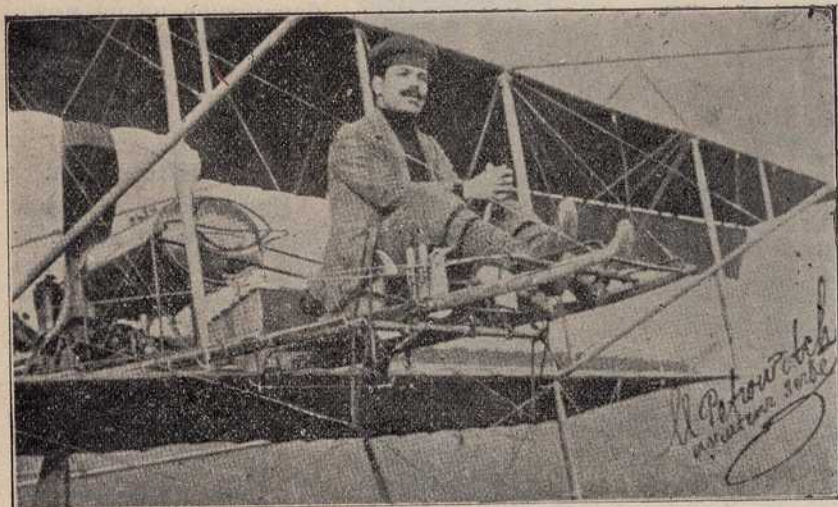
Батаљон се крену и понесе све своје рањенике и преко 100 бугарских пушака. Нико од Бугара не испали ни један метак. Само неколико бугарских комита, који су се били пресвукли у наше одеље (скинуто са рањеника) беху се завукли у шуму с нашег левог бока и опалише неколико метака на батаљон. Командант изиђе на једну частину и викну им: „..... ако још једну опалите, све ћу вас похватати и повешати.“ Више не пуче ни једна једина пушка.

Батаљон се врати певајући на свој положај. Својих 150 рањених заменио је са толиким бројем бугарских мртвих.

Као што видите бугарски „на штики“ и овде је насео. Сигурно су чули да је и ту био седми пук, кога јако респектују. Због тога командант хаубичког дивизиона пуковник Костантиновић с правом вели: „Кад је седми пук на предстражи, онда смем слободно да скинем чизме.“

Р.

КОСОВСКИ ОСВЕТНИЦИ

НАРЕДНИК АВИЈАТИЧАРСКОГ ОДРЕДА † МИХАИЛО ПЕТРОВИЋ
ПОГИНУО ПОД СКАДРОМ.

Уз наше слике

Уношење бадњана у Драч

Познато је широм света, како је стари српски приморски град Драч дочекао и поздравио ослободилачку војску, која је с напорима прешла дивље арбанашке планине и избила на приморје. Целокупно становништво града је имало за наше војнике само један усклик: Живели и хвала; а из очију и суза њихових више се дало читати, него из његових речи и усклика. — Војници и официри су у Драчу закантиновали. Као да су браћи у госте дошли. И више. Није требало ни три дана да прође, војска и грађани су се сродили, зближили, збратили тако и толико, да је изгледало као да су од памтивека; од вајкада заједно били. То је несумњиво, отуда, што и једни и други исто мисле, исто осећају и истом циљу теже и никаква их сила не раздваја. И кад војници и официри пођу нешто да ураде, мештани се утркују да их у истоме престигну и обратно. Једна од незаборавних сцена, које ће се мештани а и војска дуго са задовољством сећати јесте уношење бадњана у Драч. Напред, на двоколицама коњић вуче бадњак, за њим официри и војници пешке и на коњима, а иза ових многобројни народ.

Велики историски догађаји и ослободилачки рат позвали су под заставу све српске борце, све српске синове. Стотине хиљада пожурило је у борне редове и ставили су се сви у службу Отаџбине. За кратко време дигао се сав српски народ. Сваки се борац нашао на свом месту, у ланцу, на својој дужности. Међу овима налазио се и Михаило Петровић, авијатичар. Он је имао тешку дужност; да се вине у зрак и да одозго осматра положај непријатељске војске. Петровић је био пред опсађеним Скадром и успешно вршио своју дужност српскога јастреба.

Једнога дана винуо се високо у зрак и дигао се над бедеме и бастионе тврдога града, који се упорно брани и . . у једном часу, осети промену ваздушне струје. Крилатица његова изгуби равнотежу услед тога и Петровић поста жртва своје тешке авијатичарске дужности: погинуо је летећи над скадарским утврђеним положајима. Он је корисно послужио својој Отаџбини.

Слава смелом крилатићу!

Српске кости на Брдици

На слици на 376 страни седи с болом у души крај лобања и костију славних српских ратника, што јуначки падоше на Брдици, црногорски официр, поручник Јован Вујовић. Он је са својим војницима по рупчагама и курјачким јамама брижљиво покупио све српске кости, прелио их по српском закону и укопао како се пристоји. Наша слика приказује језовиту слику једнога рова у коме су нашли смрт многи храбри наши ратници.

Есад паша и Бојовић

По предаји Скадра његов заповедник Есад паша састао се са српским командантом ђенералом Петром Бојовићем код цркве Св. Антона испред Љеша. Поред два команданта на слици се виде пуковник Дамњан Поповић пуковник М. Пауновић, пуковник Живко Павловић и један турски официр.

На Косову

Пошто је прегазила Косово и поставила предстраже далеко напред српска коњица се одмара крај Ситнице. Каква дивна слика за свако српско око и срце,

Од Старца до Битоља (10.)

— Дневник једног обвезника дунавске санитарске колоне. —

Расположење је код војске одлично и сви се надамо да ће Битољ пасти кроз два — три дана.

Интересантно је проћи турским крајем вароши. Тамо су све куће окићене српском и белом заставом. Поред њих је обично намештен фењер, који се ноћу пали да би се застава боље видела.

2 новембра

Тачно у 11 сах. пре подне чује се јака грмљавина наших градских топова код Битоља. Доцније бива јача и чешћа а око 2 сах. после подне потпуно престаје. Дали је већ борба почела или је наша артиљерија избацила неколико метака ради оцене остојања, на које је турска одговорила, па се из тога изродила борба, није ми познато, тек главно је, да је пуцњава потпуно престала, ваљда, да се доцније или сутра поново у правој својој страхоти понови.

Коњи су упрегнути. Све је готово: Само чекамо наредбу за полазак.

Тимочка дивизија II позива а тако исто и Дунавска I позива крећу се вечерас на позиције пред Битољем, где су већ заузеле положаје дринска и шумадска дивизија.

Дунавска дивизија има задатак да служи као резерва или чак у случају потребе да са нашег крајњег левог крила заобиђе Турке.

Време је топло али кишовито. Имаћемо муке око преноса топова због подводног земљишта и великог блата а коњи су већ јако малаксали.

Пред вече се чује готово јака топовска грмљавина али ни овога пута није дуго трајала.

Наш је нови командир красан човек. Непрестано је са војницима. Цело пре подне је трчао с комесарем да набаве што више фуражи за коње и хране за људство, јер очекује велики штрапац за време борбе, нарочито због рђавог времена и блатњаве земље. А и због тога што смо до Прилипа изгубили 6 најбољих коња а и оно што је остало толико је изнемогло, да се једва на ногама држе.

3. новембра

Добијамо наредбу и крећемо се за „Чифлук Лак“ но близу овога мења се наредба и упућујемо ближе ланцу код штаба дунавске дивизије у село Канатларце.

Пут је до крајности рђав, блатњав и разривен а местимице тако узан да се не може проћи.

Топови грме по околним висовима пред Битољем тако страховито, да се коњи устручавају ићи напред. Бије се страшан бој пред нашим очима, по брдима и испод ових распрскавају се турске гранате и својом пакленом ватром осветљавају овај мрачни сутон.

Киша страховито лије.

После грдне муке, где поломисмо више рањеничких кола и изгубисмо 3 коња стигосмо по густоме мрзку у село Канатларце.

Канатларце је доста велико и чисто турско село. Има и једну доста велику и лепу џамију.

При уласку у село дочека нас један постарији, отменог изгледа Турчин, кмет овога села у друштву још неколико својих земљака и једног Србина и пожеље нам добродошлицу. Понашао се веома гостопримљиво и понизно. Мало доцније донесе нам леба и неке његове „манџе“ које нисмо могли јести.

На захтев нашег командира да нам нађе преноћиште, Турчин обећа, али како нам паде у очи нека лепа бела кућа изразисмо жељу да ту добијемо Турчин се мало збуни. То је била баш његова кућа. Незгодно је да тамо преноћите вајкао се сиромаш Турчин, јер тамо има много жена.

Па колико?

Око педесет!

Шта, зар су све то твоје жене упита га командир скоро као ван себе?

Не, одговори Турчин! То су жене мојих пријатеља из Прилипа, које су пре доласка српске војске овамо дошле и код мене се склониле.

Да би га умирили командир му обећа да ћемо спавати у логору а он оде блажен и спокојан својој кући

Киша поново поче као из кабла падати праћена jakim ветром који је фијуктао више наших глава — целу ноћ.

Артиљерија дунавске дивизије запала у неке баруштине па не може да се крене. Пешаци муку муче да је отуда извуку и пренесу на положаје.

4. Новембра.

Целу ноћ је киша падала па и данас и ако слабије стално пада.

Борба је почела зором. Посматрамо бој и слушамо страховиту рику наших топова.

Добијамо извештај да има доста рањених и да су два команданта батаљона погинула као и да се одмах крнемо за Дедеалар одакле ћемо по потреби рањенике преносити.

Одавде се иде равницом која се протеже све до Битоља. С десне стране од нас поред друма су висока брда око којих се непрестано бој бије. Гранате турске пребацују брда и падају по равници, где се по која распрсне, али се већина без икаквог дејства зариије у блатњаву земљу. Од силне пушчане паљбе и праштања митраљеза као и грмљавине наших топова земља се тресе. Још од зоре од кад је почело па до сада није било ма и тренутног застоја. Непрестано кркла и ври као у неком огромном казану.

Око два сах. по подне борба је била најжешћа и пада у очи да гранате турске највише падају на наш центар који бране Дринци.

Турци се невероватно тврдоглаво држе и очајно нападају. Дјј боже, да се и овј бој као и сви досадањи сврше у нашу корист.

Грчке војске нигде нема а требали су доћи да Турке с леђа нападну. Изгледа да је нами суђено, да ми у овоме рату будемо они, који требају својим јуначким мишицама да раскину петвековне ланце ропства и варварства и да за рачун својих савезника пролију потоком витешке српске крви.

(Свршиће се)

БИТОЉ: Чаршија на пазарни дан у српском Битољу.

КОСОВСКИ ОСВЕТНИЦИ

НАРЕДНИК ПИТОМАЦ ВОЈНЕ АКАДЕМИЈЕ
† **Љубомир С. Стојановић**
ПОДЛЕГАО РАТНИМ ТЕГОВАМА

Питомци Војне Академије распоређени по разним јединицама као ађутанти сви од реда тако су се славно држали и одлично показали, да њихови команданти о њима говоре с усхићењем и дивљењем. Али су и посејали своје гробове од Једрена до Јадрана. Велики проценат академица положио је своје као капља росе младе животе за Част Отаџбине. Наредник Стојановић додељен је тимочкој дивизији првог позива; с њом је био у борби на Црном Врху, а за тим сво време под Једреном. Не штедећи свој млади организам ни од најтежих ратних напора опасно се разболе и почетком јануара подлегао је болести. Млади наредник је рођен у Крагујевцу 11. фебруара 1893. Гимназију је учио у Нишу. У Војној Академији био је трећи у рангу, један од најбољих ђака. Био је то идеалан млад човек, чија прерана смрт значи осетан губитак не само за породицу но и за војску, коју је љубио, свим жаром своје племените душе.

Слава му!

Мучко убиство потпуковника Аранђеловића

— Чиме су се Бугари одужили освајачу Једрена. —

Пошли смо после борбе, да нађемо мртве и рањене, да једне отпратимо у плитке, влажне гробове, а друге у болницу.

Скамењени смо стали пред лешом храброг потпуковника Радимира Аранђеловића. Рањен у битци, херој је пао на леђа, окренут лицем небу. На његовим грудима се блистала Карађорђева звезда, орден српског краља и велики сјајни орден Светог Александра са мачевима, који је добио као освајач Једрена од бугарског Краља.

А поред та два ордена зјапила је још свежа рана бугарског бајонета.

Шта ли је мислио несрећни херој, када је, рањен видео да му се приближава бугарски војник из тунцанске дивизије, оне исте дивизије с којом је дан и ноћ под Једреном будно стражарио и у мразу и вејавици смишљао план за напад? Да ли је мислио да ће центлменство освајача Једрена, наредити да другом освајачу Једрена пружи руку? Турчин би то урадио.

Татарски син некултурне Бугарске изабрао је краћи пут, да покаже своје достојанство и да изрази пажњу витезу бугарског ордена. Он је сјурио бајонет рањенику у срце. Вероватно га је и лично познавао, јер седам месеца мука у стању су да сроде људе.

Никада један Азијат не би убио рањена противника, а још мање противника, који има медаљу храбрости на грудима.

Поносан што му је пала срећа у део да таквог противника има, пружио би му руку. Али га ни као роба не би задржао.

А када тај противник на својим грудима носи медаљу не само свога краља, но и његовог краља, он би побожно легао поред њега и стиснуо му руку, као што син стеже оцу. Азијат би тада прошаптао: „Судбина људска је променљива. Алахова је воља“.

Не... ни Курд, ни Черкез, ни Сирац ни Лавинац не би ни заробио таквог противника. Он то неби учинио из милосрђа, но из личног поноса.

И људождери имају поноса.

Али бугарски војник је много простије решио питање части, достојанства и војничке етикеције — он је сјурио рањеном бившем савезнику бајонет!

Милосрдни српски сељак је износио из борбе Арнаутина. Добри српски сељак, онај исти који је под Једреном заробио Шукри пашу, превија раније рањеног Бугарина но Србина, јер овог другог дужан је сваки да превије. А част му налаже да у невољи прво помогне противнику.

Бугарски војник решава питање хуманитета много простије. Он забада рањеном освајачу Једрена бајонет у прса и истим бајонетом дотиче орден свога „цара“.

Али, да се у Бугарској на све ово мислило, не би се пола милиона најбољих синова Балкана крвавило под летњим сунцем на обалама Брегалнице и кршеви-ма Осоговских планина.

Какав је српски војник

— Љубав према официру —

Ми смо изнели неколико примера, који показују колико је наш војник одан официру. У потврду тога износимо још један карактеристичан случај из четврте резервне болнице Кола Српских Сестара.

Артиљерски капетан Радивоје Радосављевић, рањен је шрапнелом тако несрећно, да му је метак однео сво месо са унутрашњег дела бутине леве ноге. То је врло опасна рана. Од ње се раније умирало, али је модерна хирургија пронашла средство за сигурно лечење и таквих рана. Оно се састоји у калемљењу туђе коже, на рањено место.

Када је капетан Радосављевић донет у болницу, лекари су били готово у очајању, јер су се плашили да нико неће хтети, ни за паре, допустити да се са њега скине толико велико парче коже, колико би било потребно за исцељење капетанове ране. Међутим се врло брзо показало да је љубав војника према официру много већа него што се мислило и знало до сада и да страховању лекара није било места ни за један тренутак. Јер чим се у болници чуло о невољи у којој се налази храбри капетан, један рањеник, пешак из петог пука „Краља Милана“, изјавио је да се са њега узме толико коже колико је потребно да се капетану спасе живот. Тако је операција одмах извршена и капетан Радосављевић већ се увелико опоравља.

Тај племенити војник молио је да се не објављује његово име, али како је дело овог рањеног војника тако велико у племенитости својој, да га треба прибежити као леп пример пожртвовања српског војника

према официру, ми га износимо. Он се зове *Милоје Николић*, редов је друге чете, четвртог батаљона, 5. пешадијског пука Краља Милана дринске дивизије првог позива, из села Леовића, срез азбуковачки.

Док је Србији таквих официра и таквих војника неће она никад задрхтати пред непријатељем, ма колики он био.

Српски војник на мртвој стражи завејан снегом под Једреном.

Црногорке и Скадар

— Мушка снага дичних Црногорци —

Нема дана нити има часа, а да се у околини Скадра, по Тарабошу и око Тарабоша, по Бардањолу Великом и Малом и око оба Бардањола по Штоју и око Брдице не чују тужне песме жалопојке, којима свакодневно Црногорке оплакују погинуле витезове, набрајајући њихова јунаштва, самопрегоревана и витештва, каквих никад до сад није бележила историја великих ни малих народа.

Да има стенографа, људи од срца и душе, који осећају болове, жалост и муке црногорских жена, па да верно забележе све што оне говоре оплакујући и тужећи погинуле ратнике, непрежаљене синове, браћу, рођаке, родитеље и мужеве, саставили би књигу над књигама, којом би заживили свет, из које би се пресудила душа и срце Црногорке, те у рату и у миру јединствене жене на свеу, та би књига ожалостила, увредила и раскравила ледено срце и мрачну душу и самих наших гробара, који бездушном и нечовечно погазише право српскога народа.

Кад би српски гробари дошли у Скадар и прошли сва бојна поља у околини Скадра, кад би видели силне гробове и непрелазно гробље у којима почивају славом бесмртни српски борци, кад би чули ову свакодневну тужну песму, видели би шта су урадили, и они камени људи би се проплакали.

Свака Црногорка жали покојне витезове јавно тужећи над гробовима палих бесмртника, као и код куће, идући путем радећи домаће послове и носећи брашњенике живим ратницима. У овим тужбалицама ређају се дела и витештва погинулих славе се војсковође, осуђује се неправда и жигосе се кукавичлук и издајство. Ове су тужне песме допуна живих гусала и подстрек на бесмртна дела преосталих јунака.

Између многих тужбалица, пратећи само једну, изнеће се оно што је она говорила, како је тужила и жалила браћу своју, те да виде и они који немају прилике чути, гледати, слушати и пратити Црногорке у жалости, које су јединствене и у радости.

Дикле, ево једне тужбалице, чујмо шта ова узор Српкиња говори и како се са мртвом браћом разговара, јер је ово збиља колико вредно забележити и потомству сачувати, толико исто и чути и разумети душу и срце прве жене у целоме свету:

А што сам се скаменила — Ја кукала.
Али немам што зборити — Не зборила,
Или немам што жалити — Прежалосна.
Ја сам сестра безбратница — Код шест брата,
Који славно погибоше — Соколови,
Око Скадра крвавога — Бог га клео.
Око Скадра жалоснога — Не било га.
Погибоше за слободу — Тужне браће.
И за српско дично име — Вазда славно.
Погибоше на јурише — Слава њима
На јурише отимљући — Турске шанце.
Турске шанце и градове — Неосвојне
Прескачући страшне жице — и опкопе.
Отимљући турске топе — митраљ-зе.
Турске топе брзометне — Брзи јади.
Брзи јади брза мука — Што ме снађе.
Куд окренем све је црно — Црној други.
Кућа ми је омрзнула — Опушћела.
Без мушкијех зорних глава — Зорна браћо.
Ви сте славно погинули — то ме тјеши.
То ми даде мушку снагу — Те говорим.
Смрћу вашом, ваше браће — Свануло је.
Свануло је тужној браћи — под Турцима.
Те се смију прекрстити — Молит Бога,
А за здравље живе браће — Соколова.
И за покој погинулих — Витезова.
Ви сте славно погинули — за другога.
Као што су стари ваши — Славно пали.
За крст часни и слободу — Црне Горе.
Црне Горе мученице — од Косова.
Мученице перјанице — Србине.
И за образ, — српско име — Вазда сјајно.
Кад сте славно изгинули — жељо браћо.
Ја нијесам проплакала — Неутјешна,
Но сам срце своје стегла — Да неплачем.
Тјешила ме слава ваша — Славо моја;
Тјешила ме српска срећа — и јединство;
А и вјера да ће Скадар — Наш остати.
И да ће се ка и прије — Српским звати.
А сад плачем мимо друге — Кукавице.
Есмо грдно преварени — од свијета
Цио свијет на нас скочи — Бог им дао;
Сви краљеви и цареви — Жалоснице.
Затворише наше горе — ода свуда.
Осудише да умремо — сви од глади.
И што нако учинише — срам их било.
Одузеше од нас Скадар — Бог им дао.
Да га даду Албанији — Крвопији.
Жао ми је на нашега — Господара.
Што не позва цио свијет — На оружје.
Што не пушти соколове — И војнике.
Што не позва под оружјем — Црногорке.
Да бијемо љуте боје — с краљевима.
Те да славно изгинемо — и кажемо:
Да смо живи, да смо своји — док живимо.
Да неправди свијех сила — пркосимо.
Као што смо борили се — Вјековечно.
Постиђели клете Турке — И Млечиће.
И згасили страшну силу — Бонапарте.
Бог је с нама вазда био — Слава њему.
Па би и ту с нама био — као вазда
Још бих много говорила — Но немогу.
На груди ми камен стоји — од жалости.
А ум ми се помрачио — од неправде.
Коју Срби поднијеше — од свијета.
Збогом браћо соколови — И грбови.
Остављам ве у туђину — Туго моја.
Огуд бих ве однијела — Но немогу.
Е се молим и вјерујем — Вишњем Богу:
Да ће Скадар наш остати — Ка' наш што је.
За то туна боравите — Очи моје.
А кад Скадар наш постане — пропјеваћу.
Пропјеваћу дивну пјесму — Мимо жене.
Тад ће братске ране бити — изљечене.

Редки Буки

— Успех пука Краља Петра —

Бугари су 17. јуна извршили пренад како свукуд тако и на Редке Буки. Батаљон који је био на Редке Буки, нападнут много надмоћнијим непријатељем, одступио је на Дреник.

Седми пук I. позива добио је наређење да поврати Редки Буки. Форсираним маршем седми пук је стигао од Страцива до Редки Буки за 18 часова кретања. Ноћ је преноћио на Дренику. Магла, ветар и ужасна хладноћа су просто сатирали војнике.

18. јуна око 8 часова ујутру, био је наређен напад на Редки Буки, кога је била заузела бугарска бригада са две батерије. Седми пук је нападао фронт, док су II и III пук II. позива нападали на лево крило. Бугари су тог истог дана нападали на 8. пук, који беше заузео положаје лево од 7 пука. У колико је напредовао напад седмог пука према Редки Буки, у толико је слабио бугарски напад на наш 8 пук.

Чим се седми пук почео спуштати са нападаог положаја Дреника у Злетовску реку, бугарска артиљерија је отворила јаку ватру на нашу пешадију и на брдску батерију Туцовића. У самој страни Дреника било је преко 200 бугарских комитета припијени уз наш положај у циљу извиђања и узнемиравања. Кад је седми пук пошао на напад комите су били изненађене и војници, па и сами официри: капетан Света Ђукић, Обрад Лазаревић, Борисав Ристић и потпоручници Добросав Николић, Љубавоје Благојевић хватали су рукама бугарске комите. Поручник Добросав убио је из револвера једног бугарског официра, вођу комитета, који је на грудима носио највећи орден за храброст.

Услед огромне шуме и стрмог пагиба војници су били растурени а по шуми се водила појединачна борба. Бугарске комите хватали су наши као зечеве. Преко 150 бугарских лешева још и сад леже на падини Ретки Буки, и орлови ће још дуго имати у изобиљу хране.

Са 40 војника први су сиили у Злетовску реку капетан Ђукић и поручник Ђорђе Рашић. Капетан нареди да се виче „ура“, Бугари чувши узвике „ура“ почеше бегати и то — наравно — најпре они који су били заостали и који се збунеше кад чуше узвике јуриша иза себе. И наши војници почеше се скупљати у реци и око 5 часова по подне беше се окупио цео седми пук у реци под положајем Ретки Буки.

Командант пука, пешадијски потпуковник Милорад Ристић беше поделио пук у три нападне колоне. Десна колона — четврти батаљон мајора Михаила Вељковића — упућена је на левокрилни кључ Ретки Буки. Средња колона — трећи батаљон капетана Свет. Ђукића — беше упућена на центар положаја. Лева колона — други батаљон мајора Милосава Недељковића — беше упућена на десно крило положаја.

Резерва, први батаљон мајора Стојана Поповића, ишла је за десном колоном.

Пуна два и по часа су се пузали наши војници уз стрме и шумовите падине положаја „Редки Буки“.

Бугари су осетили дах наших нападах колоне и огласише напад на 8. пук. — У један мах њихова батерија одступи са Редке Буке и залепршаше се бели барјаци — као бајаги знаци предаје. Наши су и даље напредовали.

Око 7¹/₂ часова пред вече наше нападне колоне избијале су пред бугарске опкопе. Бугари надаше брзу паљбу и почеше бацати бомбе на наше стрељачке стројеве.

Командант средње колоне даде трубом знак јуриша и трећи батаљон груну напред. Бугари не сачекаше јуриш, већ одступише лево и десно. Са њиховог десног крила покушаше један контраудар али га наши издржаше. У том и остале колоне изиђоше и заузеше одређена им места. Бугари су викали са кључа положаја: „Не пуцај седми пук, овде су Моравци.“ Ми смо већ навикли на бугарске подвале па се и даље пуцало на њих. Други и

трећи пук II позива био је заузео предње тачке на свом одсеку — и Бугари су се хтели тиме користити да унесу забуну код нас. Клади смо их без милосрђа, као што су и они радили дан у очи тога. Ми смо их „рођали“ у правом смислу те речи.

Ноћ проведосмо мирно а сутра (19.ог) рано ујутру заузесмо и остале тачке Ретки Буки. Бугари су бегали стрмоглавце на све стране. Од њихове добровољачке бригаде не остаде ништа. Нашли смо им и печате и масу муниције.

При нападу на Ретки Буки Бугари су видели да је њихов „штики“ уображење и блеф као и све остало бугарско. Они су лармаџије и у борби као и увек. Али бегају кад им се покаже јача песница и кад осете чврсто.

Доцније су нам причали неки рањени комити, да им је седми пук померио даску почевши још са Злетовом па закључно са Ретки Буки. Од њихове комитске организације остало је само неколико репова који не вреде готово ништа. А то су били најхрабрији Бугари!! Какви ли су тек остали?! То сте без сумње видели из досадашњих наших уснеха.

Скадар на Војани

— Уз слику —

Скадарна Војани... ко данас да не зна за то чудно и страшно ограшје, за тај тврди и неосвојиви град?

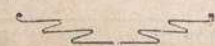
Месецима је читава Европа са грозничавом узбуђеношћу пратила ужасне борбе српске и црногорске војске пред Скадром, који је био опасан жицом и заграђен бетонским утврђењима, којима се није могло приступити. И шта је било? Дан за даном водили су се очајни окршаји, црногорска храбра војска је преполовљена, река крви је проливена, али су жице покидане, курјачке јаме испуњене, топовска уста ућуткана, бедеми и бастioni оборени а поља покривена су лешевима храбрих црногорских и српских синова, који нису жалили своје животе и тврди град је морао попустити пред још тврђом одлуком и силом српске војске. На Скадру се, посл: дух бигака, залепршала српска или црногорска тробојка, а цео свет на земном шару био је задивљен јуначким подвизима црногорске војске. Дипломатија је скинула српску заставу са зидина српскога Скадра... али иде време и оно што је негда било српско, опет мора српско бити... на Скадру ће се опет кад тад понова вити српска застрада.

Наши драги савезници

Страну 322 украсили смо ликом српског пријатеља и верног и лојалног савезника Србије, Краља савезничке нам, Грчке, *Константина Демостена Хејдриха* и уважене *Краљице Софије*, која је рођена сестра цара Немачког Вилема II. Краљевски пар окружен је на овој слици својим Краљевским породом. На слици су уз Краља и Краљицу: Престолонаследник Ђорђе, рођен 7. јула 1830., млађа му браћа: краљевић Александар, рођен 20. јула 1863. и краљевић Павле, рођен 1. децембра 1901. и сестре му: принцеза Јелена, рођена 20. априла 1896. и принцеза Ирена, рођена 31. јануара 1904. године.

У оба рата витешки Грчки Народ, потомци славних Шпартанаца, великих Јелина, на челу са блажено упокојеним Краљем Ђорђем, прослављеним војсковођом, и прво престолонаследником, сада Краљем Константином и целим краљевским домом, показао је све знаке искреног и лојалног савезника; и Српски Народ, који уме да цени и искреног противника, зна да уважава праве пријатеље, и биће увек и у свако доба спреман, да се пријатељу на певолји пађе.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Косовски осветници

ПЕШАДИЈСКИ МАЈОР

† Александар — Аца Здравковић

АЪУТАНТ КОМАНДАНТА ДУНАВСКЕ ДИВИЗИЈЕ ПРВОГ ПОЗИВА

СЛАВНО ПАО НА КУМАНОВУ 10. ОКТОБРА